

III MƏQALƏ

Liderlik insanlara öz ideyalarını həyata keçirmək imkanı yaratmaq məharətidir.

Set QODİN

Liderlikdə tarixilik və ideyalıq

Liderlik strategiyasında milli ideyaya xüsusi önəm verməsi məsələsində Henri Kissincerlə tam razılışıq. Çünki liderlik o zaman tarixi olur ki, onun daşdığı ideya tarixi dövrün məzmunu və məqsədi ilə uyğunluq təşkil edir. Məsələnin bu tərəfi xeyli politoloji və fəlsəfi mürəkkəbliyə malikdir və izahə ehtiyacı vardır.

Aydın ki, liderlikdə tarixilik adı xronologiya və ya zaman fokuslanması deyildir. Burada “tarixilik” liderin fəaliyyət göstərdiyi dövrdə onun zaman ritmini tutaraq, uğurlu yol seçməsi, qarşısına real məqsəd qoyması və ona nail olmağın səmərəli mexanizmlərini tapmasıdır.

Nümunə kimi, Atatürkün dünyanın bütün liderlərindən fərqli olaraq dövründə zamanın ritmini dəqiq tutmasını və bu əsasda Vətəni üçün uğurlu olan yolu müəyyən etməsini göstərə bilərik. Atatürk Qərb liderlərinin görə bilmədiyi situasiyanı öz ölkəsinin maraqları prizmasında aydın gördü. Buna uyğun olaraq, türk millətinin tarixi mübarizə ruhunu qiymətləndirdi və onu savaş meydanına qorxmadan, inamla, çəkinmədən apardı. Atatürkün milli ideyası “Türk milləti istila altında yaşaya bilməz!” prinsipi idi. Onu həmin dövrdə Uinston Çörçill qədər dərinədən anlayın ikinci siyasi lider olmadı. U.Çörçill, bəlkə də, zahirən kədərli, lakin uzaqgörən lider kimi daxili səmimi etirafı ilə bir dəfə demişdi: “Biz, Atatürkdən başqa hər şeyi nəzərə almışdıq!”

Atatürk savaştan sonra da milləti üçün milli ideyanı müəyyən etdi: “Yurdda sülh, cahanda sülh!” Bu ideya artıq müstəqil və qüdrətli türk dövlətinin ənənəyə uyğun olaraq daxili sabitliyi, düzəni və tərəqqini bütün dünyaya yaymaq istəyinin bir cümlədə ifadəsi idi!

Başqa bir nümunə Heydər Əliyevdir. Ərazicə kiçik olan bir ölkəni tarixi baxımdan qısa bir müddətdə regionun perspektivli müstəqil dövlətinə çevirdi. Bunu “Azərbaycanın ərazi bütövlüyü təmin edilməlidir!” milli ideyası ilə etdi! Bəlkə də dünya tarixində Heydər Əliyev qədər çətin şərtlər altında liderlik edən ikinci şəxs olmayıb. Demək olar ki, eyni vaxtda Heydər Əliyev həm özünü, həm də çox sevdiyi Vətəninə yenidən yaratdı. Moskvada və Bakıda aldığı müxtəlif zərbələrdən nəinki əyilmədi, onları özü üçün yeni gücə, qüvvətə və iradəyə çevirdi.

Heydər Əliyev bu nümunəsi ilə dünya liderlik tarixində həmişə öz yerini tutacaqdır. Eyni zamanda, Heydər Əliyevin tarixi liderliyini anlamaq üçün böyük əhəmiyyəti olan özündən sonra yeni tarixi lider hazırlamasından ibarətdir. XX əsrdə ikinci belə bir nümunə yoxdur.

Nəhayət, liderliyin tarixiliyi haqqında H.Kissincerin yazdıqları kontekstində Sinqapurun keçmiş başçısı Li Kuan Yunu xatırlamaq olar. O, Sinqapuru müstəmləkədən qısa müddətdə azad edərək inkişaf paradigması əsasında yeni milli ideya ilə sürətli inkişaf xəttinə çıxara bildi. İndiyə qədər də Sinqapur Li Kian Yunun inkişaf paradigmasına uyğun tərəqqidədir. Orada yalnız yeni milli ideya yaradan hələ yoxdur. Bu da o deməkdir ki,

Liderlik missiyası

Sinqapur Li Kian Yunun inkişaf paradigması üzrə onun müəyyən etdiyi ideya çərçivəsində yoluna davam edir.

Belə alın ki, tarixi liderlikdə milli ideya əsas hərəkətverici və motivəedici faktordur. Eyni zamanda, burada başqa bir prinsipial şərt də vardır. Milli ideya tarixi uğurluluq baxımından bərbəşə strategiya məsələsinə bağlıdır. Liderliyin tarixiliyi ancaq strateji kontekstdə real məzmun ala bilər. Çünki tarixilik həm bir dövrü, həm də fəaliyyətin nəticələri baxımından uzun müddəti əhatə edir. Ona görə də liderliyin stratejisi liderliyin tarixiliyinin başlıca təminatçısı faktorudur. Burada “tarixilik” anlayışı kontekstində bir paradoks vardır.

Liderlik stratejisi və milli ideya

Paradoks ondan ibarətdir ki, lider eksklüziv fəaliyyətində, adətən, keçmişə aid olan tarixiliyi elə müasirləşdirməlidir ki, qarşıya qoyulan strateji hədəfə çatmaqda “tarixi rol” oynasın. Tarixi yalnız keçmiş təcrübə kimi deyil, müasir aktual faktor kimi gerçəkləşdirmək isə yalnız liderliyin düzgün strategiyasını müəyyən etməklə mümkün olur. Eyni zamanda, istənilən halda lider özündə mənsub olduğu cəmiyyətin keçmişlə bağlı “tarixiliyini daşıyır”. Deməli, təməldə lider mütləq tarixiliyin hər iki aspektinin harmoniyasına nail olmalıdır. Bu məqamda tarixiliyin stratejiyə, strategiyanın isə tarixiliyə ciddi qarşı-

lıqlı ehtiyacı məsələsi ortaya çıxır.

Liderin tarixi xidmətlərindən biri də elə strategiya hazırlamasıdır ki, o, daim keçmişə özündə daşımaqla milləti gələcəyə istiqamətləndirsin. Burada isə tarixi, sosial, kültürel məqamlarla yanaşı, topluma xas olan kollektiv psixoloji özəlliklə yanaşı, fərdi psixologiyanın nisbəti aktuallaşır. Azərbaycan cəmiyyətində bunun xüsusi məzmunu vardır. Bir elmi araşdırmanın işığında həmin aspektdə bir sıra məqamları aydınlaşdırmaq mümkündür.

Holland sosioloqu Hert Hofsted XX əsrin 60-70-ci illərindən başlayaraq 2003-cü ilə qədər mədəni faktorların cəmiyyətin üzvlərinin dünyagörüşünə, psixologiyasına, o cümlədən zaman təsəvvürlərinə təsirlərini eksperimental öyrənmişdir. O bir sıra mədəniyyət və sosial-psixoloji məqamlara nəzər salmışdır. Bura qeyri-müəyyənlikdən cəmiyyətin qaçışı, zamana münasibəti (keçmişə, indiyə və gələcəyə), uzunmüddətli istiqamətlənmə qətiyyəti, strateji təfəkkür və s.

H.Hofsted araşdırmasını həmkarları ilə birgə İBM şirkətinin 40 ölkədəki ofislərində çalışan və müxtəlif millətlərdən olan 116 min işçi üzərində aparmışdır. Detallara getmədən qısa nəticələrə baxaq. Məlum olmuşdur ki, xalqların zamana münasibəti onun üzvlərinin həyat psixologiyasına ciddi təsir edir. Qeyri-müəyyənliyi sevməyən xalqlarda keçmişə bağlılıq yüksək olur. Onlar ailə, qruplararası münasibətlərə üstünlük verirlər. Bununla yanaşı, onlarda uzagörənlik inkişaf etmiş olur. Strateji təfəkkür geniş yayılmasa da, güclü

ola bilər. Eyni zamanda, keçmişinə çox bağlı olan toplum yeni ideyaları asan qəbul etmir. Bunun üçün onu yüksək səviyyədə inandırmaq və yeniliyin ədalətli olduğuna əminlik yaratmaq gərəkdir.

Bundan başqa, araşdırma göstərmişdir ki, hakimiyyətlə insanlar arasında “psixoloji məsafə” də kollektiv qərarlar qəbul edilməsində ciddi rol oynayır. Hakimiyyətlə xalqın yaxın olduğu şərtlərdə yeni ideyaya keçid asan olmur. Məsələ inamsızlıqda deyildir, məsələ liderlə özünü bütövləşdirən toplumun yeni ideoloji mövqedə meydana gələ biləcəklə qeyri-müəyyənlikdən çəkinməsidir.

Daha dərinliklərə baş vurmada siyasət baxımından əhəmiyyəti olan bir məqamı da vurğulayaq. Kollektivçiliyin üstünlük təşkil etdiyi cəmiyyətləri universal uğurlu kollektivçilik modelinə gətirmək olmur. Bunun səbəbi kollektiv davranış haqqında hər cəmiyyətin öz təsəvvürlərinin olmasıdır. Yapon kollektivizmində kollektiv davranışın təməlinə cəmiyyət qarşısında borc hissəsinin olması dayanır – “Yapon xalq borcludur” bir məna viyyat prinsipidir. Çində isə kollektiv davranışın kökündə ailə qarşısında borc hissəti dayanır. Buna görə də yapon şirkəti çinlinin ailə maraqlarını şirkətin maraqlarından üstün tutması səbəbindən ona inanılır!

Azərbaycan cəmiyyətinin bütün bu parametrlər üzrə öz kriteriyaları mövcuddur. Azərbaycanlı həm ailəsinə, həm də Vətəninə bağlıdır. Bizim kollektiv davranışlarımızı hər iki faktorun qarşılıqlı əlaqəsi motivə edir. Zəmana münasibətdə keçmişə daha çox bağlı-

yıq. Ona görə də qeyri-müəyyənliyi sevmirik – hər şey aydın, dəqiq və konkret əxlaq çərçivəsində olmalıdır. Azərbaycanlılar öz hakimiyyətlərini çox yaxın qəbul edirlər. Onunla psixoloji olaraq bütövləşdiklərini təsəvvür edirlər. Bu da təbii olaraq kollektiv miqyasda ədalət anlayışını ön plana çıxarır. Azərbaycanlılar ədaləti bütün toplum miqyasında qəbul edirlər. Onlar bu səbəbdə istənilən növ ədalətsizliyə, ilk növbədə sosial, siyasi, dini və əxlaqi ədalətsizliyə çox həssas yanaşırlar.

Bu şərtlər daxilində Azərbaycanda milli ideyanı düzgün müəyyən etməklə yanaşı, onu yeniləşdirmək də olduqca çətin məsələdir. Ulu öndər Heydər Əliyev öz dövründə bunu dəqiq nəzərdə tutmuşdur. Çünki hər bir azərbaycanlı üçün ərazi bütövlüyünün təmini həm şəxsi, həm də kollektiv miqyaslarda ən ədalətli hadisə olmalı idi. Azərbaycanlılar Qarabağın azad edilməsini ədalətin bərpası kimi qəbul edirlər. Burada həm keçmişə, həm də gələcəyə hörmət hissi azərbaycanlılarda dərinədir. Çünki torpaqları azad etməklə həm də keçmişə azad etmiş oluruq. Gələcək isə təmiz keçmiş üzərində azərbaycanlı üçün perspektivlidir.

Bütün bu nəticələrin əldə olunması üçün azərbaycanlılar kollektiv səviyyədə inamlı, yüksək qabiliyyətli, qətiyyətli strateji təfəkkürə malik liderin mövcudluğuna tam inandırlar. Onlar əmindirlər ki, strateji təfəkkür olmadan qalıcı uğur əldə etmək mümkün deyildir. Ulu öndərin strateji zəkası azərbaycanlıların bu inamını daha da artırdı.

Nəticə

Qısa sosial-psixoloji xarakteristikadan tarixi liderlik kontekstində iki mühüm nəticə çıxarmaq olar. Onlardan biri yeni tarixi mərhələdə yeni milli ideyanın cəmiyyət tərəfindən qəbul edilməsidir. Digəri liderin strateji zəkasının təsir dərəcəsinin miqyasıdır. Fikrimizcə, bu iki komponentin qarşılıqlı əlaqəsi yeni tarixi mərhələdə liderliyin tarixiliyini məzmunlaşdırın başlıca faktorlar olacaqdır.

Yeni milli ideyanın cəmiyyət tərəfindən qəbul edilməsinin də iki tərəfi vardır. Birincisi, yeni milli ideya ictimai fikrin və psixologiyanın xüsusiyyətlərinə uyğun olmalıdır. İkincisi, toplum onun həyata keçməsinin real olacağına inanmalıdır. Birinci aspektlə bağlı Prezident İlham Əliyev çox uğurlu addım atmışdır. Bu addım dövlət başçısının milli ideyanı cəmiyyətin geniş müzakirəsinə çıxarması ilə əlaqəlidir. Proseslər göstərir ki, toplum mövzuya həssaslıqla yanaşır və çox sayda təkliflər meydana gəlmişdir.

Azərbaycan cəmiyyəti artıq yeni milli ideyanın zəruriliyinə tam inanır və onun dəqiq müəyyənləşdirilməsini gözləyir. Bu, olduqca müsbət məqamdır. Çünki cəmiyyət liderin ölkənin və dövlətin gələcəyi ilə bağlı mövqeyini qəbul etməklə yanaşı, bu istiqamətdə atacağı addımları da dəstəkləyir.

Bu, dövlət idarəetmə mexanizmlərini inkişaf etdirməkdən tutmuş, parlamentdə yeniliklərin aparılması və sosial-iqtisadi sahədə həyata keçiriləcək proqramlara qədər bütün sferaları əhatə edir. Bununla milli ideyanın yenilənməsi faktoru Azərbaycan Prezidentinin lider kimi fəaliyyətinin inklüziv legitimliyi olan proses olaraq toplum tərəfindən qəbul edilməsidir. Sonrakı, daha məsuliyyətli mərhələ üçün, yeni yeni milli ideyanı tam reallaşdırmaq dövrü üçün möhkəm təməldir!

(ardı var)

Füzuli QURBANOV,
XQ-nin analitiki,
fəlsəfə elmləri doktoru